

Л.В. ВІКТОРКА

ІМЯ ЎЛАСНАЕ АСАБОВАЕ Ў СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫМ АСПЕКЦЕ (НА МАТЭРЫЯЛЕ АНГЛІЙСКАЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОЎ)

В статье рассматриваются принципы сопоставительного изучения имён собственных лица на материале английского и белорусского языков. Затрагиваются некоторые проблемы, возникающие при передаче английских имён собственных на белорусский язык. Сопоставляются антропонимические модели обоих языков в различных контекстах и ситуациях, в разных функциональных стилях.

Анамастычныя даследаванні апошніх гадоў закранаюць даволі шырокае кола праблем. Антрапонімы на матэрыяле розных моў разглядаюцца з пункту гледжання іх гукавага і літарнага складу, спосабаў фанэграфічнай перадачы на мову перакладу, функцыянавання ў складзе ўстойлівых спалучэнняў і фразеалагізмаў, функцыянальна-семантычных асаблівасцяў, іх актуалізацыі ў маўленні. Але ў супастаўляльным аспекце антрапонімы розных моў вывучаны недастаткова.

Праблема статусу імя ўласнага асабовага распрацавана ў лінгвістыцы грунтоўна, і яго важнасць для камунікацыі не выклікае сумнення. Антрапонімы – не проста знакі, функцыяй якіх з’яўляецца ідэнтыфікацыя асобных членаў калектыву, грамадства. Гэта неадрыўная частка моўнай сістэмы. Яны ствараюцца згодна мадэляў і заканамернасцяў той мовы, якой належаць. Разам з тым, уласныя асабовыя імёны займаюць асобнае месца ў лексічным складзе кожнай мовы. Яны вылучаюцца і па структуры/форме, і па паходжанні, і па функцыях. Імя ўласнае асабовае, як і любое ўласнае імя, з’яўляецца спецыфічнай часткай мовы і культуры народа. Гэта ў першую чаргу выяўляецца ў традыцыях ужывання імёнаў у розных мовах. Антрапонім цесна звязаны з аб’ектам, які называецца, чалавекам, членам пэўнага грамадства. Сацыяльная структура грамадства, яго ідэалогія, культура ўплываюць на сістэму антрапаніміі. У імені і яго афармленні заўсёды так ці інакш змяшчаецца якая-небудзь інфармацыя пра становішча чалавека ў грамадстве, пра адносіны да яго ўсіх членаў грамадства – прадстаўнікоў розных сацыяльных груп і г.д. Асабовае імя як адна з універсальных культурных з’яўляецца важным носьбітам інфармацыі пра пазамоўную рэчаіснасць, у тым ліку традыцыі, гісторыю, асаблівасці культуры народа.

У наш час, калі пашыраюцца сувязі паміж народамі, павышаецца ўзровень валодання замежнымі мовамі, ідзе абмен мастацкай і навуковай літаратурай, расце цікавасць да міжнародных падзей і персаналій, актуальнымі праблемамі сталі спосабы перадачы іншамоўных назваў і імёнаў з адной мовы на другую. Але гэта праблема, як адзначаюць лінгвісты, недастаткова распрацавана, як у тэарэтычным, так і ў прыкладным аспектах [1, с.45–91; 2, с.346; 3, с.3]. Для працэсу міжмоўных зносін правільнасць перадачы імя з’яўляецца істотнай.

Нявырашанае гэтае пытанне і ў беларускай лінгвістыцы, у прыватнасці, у дачыненні да англійскай мовы. І хоць праблема паўстала даволі даўно, і былі спробы вызначыць правілы перадачы англійскіх фанем на беларускую мову [4, с.249–253], яшчэ не існуе агульнапрынятага алгарытма, які б не меў супярэчнасцяў і недакладнасцяў і быў бы зразумелым і зручным для карыстання спецыялістамі любой галіны дзейнасці. У гэтай сферы беларуская мова доўгі час знаходзілася пад уплывам нормаў і традыцый рускай мовы, якая звычайна выкарыстоўваецца ў якасці дапаможнай мовы. Такім чынам дзейнічала схема:

закежная мова → руская мова → беларуская мова

Пры гэтым зусім не ўлічвалася, што фаналагічныя сістэмы рускай і беларускай моў, нягледзячы на агульныя рысы, маюць шмат адрозненняў.

Вынікам гэтага з’яўляецца разнастайнасць і непаслядоўнасць у перадачы англійскіх асабовых імёнаў, якія заўважаны намі ў працэсе аналізу перакладной літаратуры і беларускай прэсы (*Уільям, Ўільям, Вільям* – англійскае *William*; *Джонс, Джоўнс, Джоўнз, Джонз* – англійскае *Jones*).

Асабовыя імёны надзвычай цяжкі пласт уласных назваў для перадачы на беларускую мову (і не толькі на беларускую). Шмат якія з іх маюць агульнае паходжанне, але асвоеныя паводле законаў мовы і вымаўленчых норм свайго народа, набылі такое гучанне, што цяжка ўявіць сабе, што яны паходзяць ад аднаго імя (напрыклад: *John* – *Ян*, *Jacob* – *Якаў*, *Joseph* – *Іосіф*).

У шэрагу выпадкаў па розных прычынах імя падвяргалася неапраўданай дэфармацыі. Найбольш ужывальныя з такіх няправільных транскрыпцый становяцца традыцыйнымі і змяніць іх, як бы гэта ні было мэтазгодна, амаль што немагчыма. Наўрад ці цяпер прыжыліся б «правільныя напісанні» з улікам правілаў практычнай транскрыпцыі (*Galsworthy – Голсуарты (Галсуорці)*). Але магчыма выправіць няправільную транскрыпцыю ў выпадку, калі яна яшчэ не стала традыцыйнай з-за параўнальна малой ужывальнасці імя.

Для стварэння алгарытма недастаткова супастаўляльнага вывучэння толькі фанетычных сістэм абедзвюх моў. Важным з'яўляецца таксама супастаўляльнае вывучэнне марфалагічных асаблівасцяў асабовых імёнаў, іх варыятыўнасці, якія ў некаторых выпадках пры перадачы на мову перакладу будуць непазбежна страчанымі. Напрыклад, англійская і беларуская мовы ўтвараюць памяншальна-ласкальныя формы імёнаў пры дапамозе абсалютна розных суфіксаў, і таму, для англічаніна, які не ведае беларускай мовы, *Пётр, Пеця, Пятрок, Пятрусь* будуць не варыянтамі аднаго і таго ж імя, а зусім рознымі імёнамі. У англійскай мове, напрыклад, для імя *Edward* ужываюцца два тыпы ласкальнай формы – *Eddie*, утвораная ад ласкальнага кораня (звычайна пачатковы склад імя) пры дапамозе суфікса *-ie*, і скарачаная, змененая форма асабовага імя, узятая дарослымі з мовы дзяцей: *Ned, Ted*, што таксама не заўсёды вядома чытачу на беларускай мове і можа выклікаць пэўныя непаразуменні. Пры перадачы прозвішчаў тыпу *Haggard/Hagger*, якія адрозніваюцца толькі суфіксамі і толькі графічна, мы лічым магчымай перадачу марфалагічных адрозненняў пры дапамозе транслітэрацыі: *Хэгар/Хэгер*.

Услед за Р. Ладо мы лічым, што супастаўленне павінна праводзіцца паводле формы, значэння, дыстрыбуцыі і канатацый [5, с.45–46]. Ва ўласных імёнах, якія маюць спецыфічную сэнсавую структуру, матэрыяльны бок знака (яго гучанне або акустычны вобраз) набывае большую значнасць, чым гэта мае месца ў агульных імёнах [6, с. 44].

У залежнасці ад пастаўленых канкрэтных мэтай і задач магчымыя два шляхі супастаўляльных даследаванняў: двухбаковы (або шматбаковы) і аднабаковы [7, с.144]. Пры супастаўляльным даследаванні англійскіх і беларускіх ўласных асабовых імёнаў з'яўляецца слухным выкарыстанне абодвух падыходаў аналізу.

Двухбаковы падыход разглядае з'явы, якія супастаўляюцца, у іх узаемаадносінах і размяркоўвае іх на кантрастыўнай аснове. Двухбаковы падыход дазваляе праводзіць параўнанне моў у абодвух напрамках: ад адной мовы (L_1) да другой мовы (L_2) і наадварот. Такі падыход, на нашу думку, з'яўляецца адэкватным пры супастаўленні тэкстаў агульнага зместу, якія існуюць на розных мовах і не знаходзяцца ў адносінах арыгінала і перакладу адзін да аднаго (напрыклад, тэксты Бібліі).

Аднабаковы падыход выяўляе значэнне імя на мове-крыніцы, якое адлюстроўваецца на ўзроўні значэнняў мовы перакладу і ахоплівае тыя сродкі мовы перакладу, якія яна выкарыстоўвае для перадачы значэння мовы-крыніцы. Такі падыход аднабакова накіраваны, міжмоўнае параўнанне адбываецца ў напрамку $L_1 \rightarrow L_2$. Дадзены шлях аналізу выкарыстоўваецца пры супастаўленні тэкстаў, якія знаходзяцца адзін да аднаго ў адносінах арыгінала і перакладу.

Уласныя асабовыя імёны як з'явы моўнай сістэмы выкарыстоўваюцца ў пісьмовай і вуснай камунікацыі ў адпаведнасці са стылістычнымі патрабаваннямі і канкрэтнымі, сацыяльна-абумоўленымі правіламі і нормамаі. Пры супастаўленні падобных адзінак, можна канстатаваць, што яны адрозніваюцца не толькі тым, што такога імя або формы няма ў другой мове, але і тым, што асабовыя імёны ў розных мовах ужываюцца па-іншаму. Пры параўнанні намі тэкстаў «Найвышэйшай песні Саламонавай» [8] на англійскай і беларускай мовах высветлілася, што асабовыя імёны адрозніваюцца па тыпу намінацыі (напрыклад, *Шуламянка – girl of Shulam*) і па дыстрыбуцыі («*Хай тысяча будзе табе, Саламоне...*» – «*Solomon is welcome to his thousand coins...*»): у беларускім тэксце імя *Саламон* – зваротак, і ужываецца ў форме, спецыфічнай для зваротка ў беларускай мове; у тэксце на англійскай мове *Solomon* ужываецца ў якасці дзейніка; *цар Саламон – king Solomon: цар і king (кароль)* перадаюць нацыянальна-культурную спецыфіку той мовы, на якой напісаны тэкст).

Асабовае імя – з'ява грамадскага жыцця, якая выклікана сацыяльнымі зносінамі, і ў той жа час з'яўляецца часткай гэтых зносін. У розных народаў існуюць розныя традыцыі іменавання людзей. Так, Беларусь і Вялікая Брытанія дэманструюць розныя антрапанімічныя мадэлі, асабліва ў афіцыйнай сферы. У Рэспубліцы Беларусь у пашпартах, пасведчаннях асобы ужываецца мадэль: **прозвішча – імя – імя па бацьку** (*Вашкевіч Алена Ігараўна*). Для ўсіх насельнікаў Вялікай Брытаніі прынята дзве мадэлі: 1) **імя – прозвішча** (*Charles Brown*); 2) **імя – другое імя** (адно або

некалькі) – **прозвішча** (*George Gordon Byron, Charles John Huffam Dickens*) [9, с. 7]. У беларускіх публіцыстычных і палітычных тэкстах прынята ўжываць еўрапейскую мадэль: **імя – прозвішча** (*Мікола Бугай, Алесь Бяляцкі*). У Вялікай Брытаніі, як і ў большасці еўрапейскіх краін, у афіцыйнай сферы (справавая дакументацыя, афіцыйныя лісты) разам з прозвішчам, прозвішчам і імем ужываюць **пасаду, званне, тытул**, (*Mr Harold Brown; Miss Mary White; Mrs Brown; Ms White; Harold Brown, Esq. (Esq. = esquire эскваер); A.V. Smith, M.P. (M.P. = Member of Parliament член парламента), Sir John Brown*) [10, с. 3]. У справавой дакументацыі Рэспублікі Беларусь і іншых тэкстах афіцыйна-дзелавога стылю разам з прозвішчам і ініцыяламі ужываюць **пасаду, званне** (напрыклад, каб пазначыць, да ўвагі якой асобы прызначаецца дакумент, выкарыстоўваюць наступную форму зварота: *Дэкану філалагічнага факультэта Тамашэвічу Т.І.*; калі асоба, да якой звяртаюцца, мае вучонае званне, яно павінна ўказвацца перад прозвішчам *акад. Аляксееву А.П., праф. Ваўчку Я.З.*) [11, с. 8–9]. Асаблівая афіцыйнасць афарбоўкі ў беларускай мове падкрэсліваецца, калі асоб жаночага полу абазначаюць па іх пасадзе назоўнікамі мужчынскага роду [12, с. 61] (*дырэктар Законнікава*).

У вуснай форме мовы, асабліва ў зваротках, яшчэ большая разнастайнасць. У Беларусі ў афіцыйным кантэксце прынята пры звароце да чалавека ужываць **імя і імя па бацьку** (*Міхаіл Мікалаевіч*), або еўрапейскую мадэль (тытул, ветлівую форму звароту): **пан / пані або спадар / спадарыня – прозвішча або імя** (*пан/спадар Міхальчук; пані/спадарыня Рудніцкая*) [13, с. 34]. У Вялікай Брытаніі ў звароце да чалавека у афіцыйнай сітуацыі называюць яго **пасаду, званне, тытул і прозвішча і / або імя** (*Professor Smith, Doctor Jones, Mr / Mrs Brown, Captain Green*) [14, с.10]. Неабходна адзначыць, што вельмі часта пры ўключэнні ў камунікацыю асабовых імёнаў іншай антрапанімічнай сістэмы адбываецца перанос мадэлі, якая прынята ў роднай мове [15, с.150] (напрыклад, у беларускай мове ў вуснай камунікацыі не прынята ўжываць і, такім чынам, будзе нязвыклым пачуць у зваротку мадэль тыпу *прафесар Міхневіч, рэктар Ціханаў*, якая з’яўляецца шырока распаўсюджанай у краінах Еўропы).

Існанне розных сістэм іменавання людзей дае падставу для вывучэння імя як нацыянальна-культурнага кампанента мовы ў супастаўляльным аспекце. Пры гэтым важна ўлічваць камунікатыўныя задачы. Уласныя асабовыя імёны выкарыстоўваюцца ў вуснай і пісьмовай камунікацыі. Такім чынам, актуальным з’яўляецца супастаўляльнае вывучэнне імя ўласнага асабовага ў розных кантэкстах і сітуацыях, у розных функцыянальных стылях.

Супастаўляльнае вывучэнне спосабаў перадачы асабовых імёнаў персанажаў мастацкай літаратуры дапамагае вызначыць больш адэкватныя спосабы перадачы іх на мову перакладу, асабліва калі неабходна перадаць адметнасць таго ці іншага персанажа. У гэтых мэтах абгрунтавана ўжываецца пераклад. Але не ва ўсіх выпадках ён магчымы, хоць і пажаданы. Напрыклад, у перакладзе рамана Р.Л. Стывенсана “Востраў скарбаў” семантыка некаторых імёнаў страчана (*John Silver – Джон Сільвер (silver – срэбра, грошы), Captain Flint – кэпітан Флінт (flint – крэмень)*) [16].

У сувязі з вышэйадзначанымі меркаваннямі мы лічым вельмі актуальнымі даследаванне асабовых імёнаў у працэсе міжмоўнай камунікацыі і распрацоўку алгарытма перадачы англійскіх асабовых імёнаў на беларускую мову. Супастаўляльнае вывучэнне антрапанімічных сістэм абедзвюх моў дае магчымасць выявіць падабенства і адрозненні паміж імі, выявіць своеасаблівасць моў, іх фанетычных і марфалагічных законаў, а таксама марфалагічнай варыятыўнасці імёнаў, адлюстраваць іх спецыфіку ў перакладных слоўніках. Вынікі даследавання перш за ўсё з’яўяцца карыснымі для двухмоўнай лексікаграфіі, тэорыі і практыкі перакладу.

1. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Univ. Press, 1992. – 489 p.
3. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: Р.Валент, 2001. – 198 с.
4. Крукоўскі М.У. Аб перадачы англійскіх прозвішчаў на беларускай мове // Працы інстытута мовазнаўства АН БССР. – Вып. 6. – Мн., 1959. – С. 249–253.
5. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 25. – М.: Прогресс, 1989. – С. 32–62.
6. Уфимцева А.А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С.5-85.
7. Штернеманн Р. Введение в контрастивную лингвистику // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 25. – М.: Прогресс, 1989. – С.144–179.
8. Найвышэйшая песня Саламонава. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1994. – 76 с.

9. Рыбакин А.И. Словарь английских личных имен. – М.: Русский язык, 1989. – 222 с.
10. Ashley A.A Handbook of Commercial Correspondence. – Oxford: Univer. Press, 2001. – 295 p.
11. Каўрус А.А. Дакумент па-беларуску: Справаводства. Бухгалтэрыя. Рыначная эканоміка. – Мн.: Беларусь, 1994. – 160 с.
12. Беларуская мова: энцыклапедыя. – Мн.: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1994. – 654 с.
13. Клышка А.К. Беларуска-польскі размоўнік. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 335 с.
14. Формановская Н.И., Шевцова С.В. Речевой этикет. Русско-английские соответствия: Справочник. – М.: Высш. шк., 1990. – 95 с.
15. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. - М.: Русский язык, 1987. – 157 с.
16. Стывенсан Р.Л. Востраў скарбаў. - Мн.: Юнацтва, 1993. – 240 с.

SUMMARY

Contrastive study of personal names has become very important. There has always been a gap in the study of the main principles and methods of rendering personal names from one language into the other. Scholars have not adopted an accepted algorithm for rendering proper names from different foreign languages, English among them, into Belarusian. To create such an algorithm one should be aware of the differences in phonetic systems of the languages under study, as well as morphological peculiarities of personal names and their variation. Contrastive study of personal names is to be carried out according to the form, meaning, distribution and connotation, the form being the most significant aspect. The results can be helpful for bilingual lexicography and the theory and practice of translation.

Вікторка Ларыса Валянцінаўна, аспірант кафедры лексікалогіі англійскай мовы Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта (Мінск, Беларусь)